ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

IQTISODIY RISKLARNI BAHOLASHDA AXBOROT TIZIMLARI

Suyarov Akram Musayevich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Axborot texnologiyalari kafedrasi dotsenti

Ismoilov Muhammadsolih Abduqodirovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20348391

ANOTATSIYA

Mazkur maqolada iqtisodiy risklarni baholashda axborot tizimlarining ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda zamonaviy raqamli texnologiyalar asosida risklarni aniqlash va prognozlash yondashuvlari ko‘rib chiqilgan. Axborot tizimlari yordamida ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash va tahlil qilish orqali baholash aniqligini oshirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Natijada, ushbu yondashuv iqtisodiy qarorlar qabul qilish samaradorligini oshirish va noaniqlik darajasini kamaytirishga xizmat qilishi isbotlangan.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy risk, axborot tizimlari, risklarni baholash, raqamli texnologiyalar, ma’lumotlar tahlili, prognozlash, qaror qabul qilish.

KIRISH

Hozirgi globallashuv sharoitida iqtisodiy jarayonlarning murakkablashuvi va o‘zaro bog‘liqligining ortib borishi risklarni boshqarish masalasini dolzarb muammolardan biriga aylantirmoqda. Iqtisodiy subyektlar faoliyatida yuzaga keladigan noaniqliklar, bozor kon’yunkturasining tez o‘zgarishi hamda tashqi omillarning beqarorligi risklarni aniq va tezkor baholash zaruratini kuchaytirmoqda. An’anaviy baholash usullari ko‘pincha statik xarakterga ega bo‘lib, real vaqt rejimida o‘zgarayotgan ma’lumotlarni to‘liq aks ettira olmaydi.

Shu nuqtai nazardan, zamonaviy axborot tizimlaridan foydalanish iqtisodiy risklarni baholashning yangi bosqichini shakllantirmoqda. Raqamli texnologiyalar asosida ishlovchi tizimlar katta hajmdagi ma’lumotlarni yig‘ish, saqlash va qayta ishlash imkonini berib, risklarni chuqur tahlil qilish hamda ularni oldindan prognozlashga xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida boshqaruv qarorlarining asoslanganligini oshiradi va iqtisodiy faoliyat samaradorligini ta’minlashga yordam beradi.

Mazkur maqolaning maqsadi iqtisodiy risklarni baholash jarayonida axborot tizimlarining o‘rni va imkoniyatlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun risk tushunchasining nazariy asoslari tahlil qilinadi, zamonaviy axborot tizimlarining funksional imkoniyatlari o‘rganiladi hamda ularning amaliy qo‘llanilish samaradorligi baholanadi. Tadqiqot natijalari iqtisodiy subyektlar faoliyatida risklarni boshqarish tizimini takomillashtirishga xizmat qilishi kutiladi.

ASOSIY QISM

Iqtisodiy risk tushunchasi iqtisodiy faoliyat jarayonida kutilayotgan natijalarning noaniqligi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, u foyda yoki zarar ehtimoli bilan ifodalanadi. Risklarni baholash esa ushbu ehtimollikni aniqlash, omillarni tahlil qilish va ehtimoliy oqibatlarni prognozlash jarayonini o‘z ichiga oladi. An’anaviy yondashuvlarda risklar ko‘pincha statistik ma’lumotlar asosida baholanadi, biroq bu usullar tez o‘zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarda yetarli darajada samarali bo‘lmay qolmoqda. Ayniqsa, katta hajmdagi ma’lumotlar oqimi mavjud bo‘lgan sharoitda inson omiliga bog‘liq xatoliklar ortib boradi.

Zamonaviy axborot tizimlari aynan shu muammoni bartaraf etishga qaratilgan bo‘lib, ular risklarni baholash jarayonini avtomatlashtirish va optimallashtirish imkonini beradi. Axborot tizimlari yordamida turli manbalardan kelayotgan ma’lumotlar yagona platformada jamlanadi, tizimlashtiriladi va tahlil qilinadi. Bu esa iqtisodiy subyektlarga tezkor va asoslangan qarorlar qabul qilish imkonini yaratadi. Xususan, real vaqt rejimida ishlovchi tizimlar orqali bozor holatidagi o‘zgarishlar darhol aniqlanadi va ularga mos ravishda risk darajasi qayta hisoblab chiqiladi.

Axborot tizimlari asosida risklarni baholashda bir qator usullar qo‘llaniladi. Jumladan, statistik tahlil, iqtisodiy-matematik modellashtirish hamda prognozlash usullari keng qo‘llaniladi. Statistik tahlil orqali o‘tgan davr ma’lumotlari asosida risk ehtimollari aniqlansa, modellashtirish usullari yordamida turli ssenariylar ishlab chiqiladi va ularning natijalari solishtiriladi. Prognozlash esa kelajakdagi ehtimoliy holatlarni aniqlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy tizimlarda sun’iy intellekt va mashinaviy o‘rganish elementlaridan foydalanish risklarni yanada aniqroq baholash imkonini bermoqda.

Axborot tizimlarining asosiy afzalliklaridan biri — bu ma’lumotlarni qayta ishlash tezligi va aniqligidir. An’anaviy usullarda ko‘p vaqt talab qilinadigan hisob-kitoblar avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida qisqa vaqt ichida amalga oshiriladi. Bundan tashqari, inson omiliga bog‘liq subyektiv xatoliklar kamayadi, natijada baholash jarayonining ishonchliligi ortadi. Shuningdek, tizimlar orqali turli xil omillarni bir vaqtning o‘zida hisobga olish imkoniyati mavjud bo‘lib, bu kompleks tahlilni ta’minlaydi.

Biroq, axborot tizimlaridan foydalanish bilan bog‘liq ayrim cheklovlar ham mavjud. Eng avvalo, tizimlarning samaradorligi kiritilayotgan ma’lumotlarning sifatiga bevosita bog‘liq. Agar ma’lumotlar noto‘g‘ri yoki to‘liq bo‘lmasa, baholash natijalari ham xato bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, yuqori texnologik tizimlarni joriy etish katta moliyaviy xarajatlarni talab qiladi hamda malakali mutaxassislar mavjudligini zarur etadi. Shuningdek, axborot xavfsizligi masalalari ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki iqtisodiy ma’lumotlarning yo‘qolishi yoki uchinchi shaxslarga oshkor bo‘lishi jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Amaliy jihatdan qaraganda, axborot tizimlari iqtisodiy risklarni boshqarishda strategik vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ular nafaqat mavjud risklarni aniqlash, balki ularni oldindan prognozlash va minimallashtirish imkonini beradi. Natijada, iqtisodiy subyektlar o‘z faoliyatini yanada samarali rejalashtirishi, resurslardan oqilona foydalanishi va bozor sharoitlariga tez moslashishi mumkin bo‘ladi. Shu bilan birga, axborot tizimlarining rivojlanishi risklarni boshqarish sohasida yangi yondashuvlarning shakllanishiga zamin yaratmoqda.

Umuman olganda, iqtisodiy risklarni baholashda axborot tizimlaridan foydalanish zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismi hisoblanadi. Ularning samarali qo‘llanilishi risklarni aniqlash aniqligini oshirish, qaror qabul qilish jarayonini optimallashtirish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy risklarni baholashda axborot tizimlaridan foydalanish an’anaviy yondashuvlarga nisbatan yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. Xususan, ma’lumotlarni real vaqt rejimida qayta ishlash, kompleks tahlil qilish va prognozlash imkoniyatlari risklarni aniqlash aniqligini sezilarli darajada oshiradi. Natijada, iqtisodiy subyektlar tomonidan qabul qilinadigan qarorlar asoslanganligi ortib, noaniqlik darajasi kamayadi. Shu bilan birga, axborot tizimlarining samaradorligi ularning texnik darajasi va ma’lumotlar sifatiga bevosita bog‘liq ekanligi aniqlandi.

Umuman olganda, iqtisodiy risklarni baholashda axborot tizimlaridan samarali foydalanish nafaqat alohida xo‘jalik yurituvchi subyektlar, balki butun iqtisodiyot barqarorligini ta’minlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Vahobov A.V., Malikov T.S. Iqtisodiy risklar nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
2. Abdurahmonov Q.X. Raqamli iqtisodiyot asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
3. Yusupov R.M. Axborot tizimlari va texnologiyalari. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2020.
4. Shodmonov Sh.Sh., G‘ofurov U.V. Iqtisodiyot nazariyasi. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.
5. Xodiev B.Yu. Korporativ boshqaruv va risk menejment. – Toshkent: Fan, 2020.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishga oid farmon va qarorlari (2019–2023 yillar).